

Rymaszewski, Zygfryd

"Declaratio sententiae" w wyrokach sądu wyższego prawa magdeburskiego na zamku krakowskim (1456-1511)

Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego 5, 71-76

2000

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ZYGFRYD RYMASZEWSKI

„*Declaratio sententiae*” w wyrokach sądu wyższego prawa magdeburgskiego na zamku krakowskim (1456–1511)

Die „*declaratio sententiae*” in den Rechtssprüchen des Oberhofs des deutschen Rechts auf der Burg zu Krakau (1456–1511)

1. *Declaratio sententiae* – rzadka instytucja w średniowiecznej Polsce. 2. Rodzaje wyroków ponownych sądu krakowskiego w wydawnictwie Ludwika Łysiaka. 3. *Declaratio sententiae* – charakterystyka decyzji sądu krakowskiego. 4. Wnioski.

1. *Declaratio sententiae* – eine rare Erscheinung im mittelalterlichen Polen. 2. Verschiedene Aspekte der nochmaligen Rechtssprüche in der Łysiaks Quellenausgabe. 3. *Declaratio sententiae* in diesen Quellen. 4. Schlussbemerkungen.

1. Swego czasu natrafił piszący te słowa w archiwaliach gdańskich na dowody występowania w dawnej Polsce znanej w Niemczech instytucji procesowej *declaratio sententiae* – *Läuterung*¹.

Następnie udało się zebrać trochę dodatkowych wzmianek źródłowych, chociaż w dalszym ciągu *declaratio sententiae* – *Läuterung* pozostała instytucją, o której niewiele pewnego da się powiedzieć, zwłaszcza na obszarze prawa ziemskiego². Nieco lepiej jest, gdy idzie o prawo miejskie³.

2. Niestrudzony Ludwik Łysiak, autor świetnej monografii o krakowskim Oberhofie⁴, opublikował ostatnio wspólnie z Karin Nehlsen von Stryk dwa

¹ Z. Rymaszewski, *Sprawy gdańskie przed sądami zadwornymi oraz ingerencja królów w gdański wymiar sprawiedliwości XVI–XVIII w.*, Wrocław 1985, s. 128, 137.

² Z. Rymaszewski, *Declaratio sententiae i leuteratio (Läuterung) w dawnym prawie polskim*, CPH 1988, t. XL, z. 2, s. 115–130. Przypomnijmy, że *declaratio sententiae* była wyjaśnieniem wyroku przez sąd orzekający, dokonywanym na prośbę sądu *a quo* albo stron procesowych. Gdy w prośbie stron procesowych znalazły się z czasem elementy skargi, *declaratio sententiae* przekształcała się w *Läuterung*.

³ Z. Rymaszewski, *Declaratio sententiae...*, s. 129–130.

⁴ L. Łysiak, *Ius supremum Maydeburgense castri Cracoviensis 1356–1794. Organisation, Tätigkeit und Stellung des Krakauer Oberhofs in der Rechtssprechung Altpolens*, Veröff. des Max-Planck-Instituts für Europäische Rechtsgeschichte..., Frankfurt am Main 1990, s. 185.

tomy wyroków tego sądu, czym dla nauki wielce się zasłużył, a ponadto zaskarbił sobie wielką wdzięczność badaczy⁵.

W nadziei, że w tym udostępnionym materiale źródłowym znajdziemy informacje o interesującej nas instytucji procesowej, przejrzelśmy owych 2736 wyroków z lat 1456–1511⁶, wyławiając przeszło 200 wyroków ponownych w tej samej sprawie. Tym właśnie dekretem ponownym chcemy się w niniejszym przyczynku bliżej przyjrzeć.

Opublikowane źródła w całości, nie tylko w odniesieniu do wybranej przez nas grupy, można postawić co do stopnia ich trudności, na równi z zapiskami z ksiąg sądowych ziemskich i grodzkich. Jest to materiał bardzo opornie poddający się naukowej obróbce. Na wiele pytań nie znajdujemy w nich odpowiedzi, na co już zwracają uwagę wydawcy⁷.

Indeksy rzeczowe dla wyrazów łacińskich i niemieckich sprawią nam zawód: *declaratio sententiae* występuje tylko raz⁸. Zatem i tu, jak i w innych źródłach, jawi się ona jako instytucja bez terminu technicznego⁹. Dla badacza znaczy to, że musi przeprowadzić analizę wszystkich ponownych wyroków krakowskiego sądu wyższego.

Jest obojętne, jaką drogą sprawa po raz pierwszy trafia do krakowskiego sądu wyższego: w drodze remisji, apelacji itp. Na tym etapie postępowania sądowego *declaratio sententiae* – prośba o wyjaśnienie wydanego orzeczenia nie występuje.

Owego pierwszego wyroku sądu krakowskiego mogły strony nie przyjąć i apelować do sądu sześciu miast¹⁰. To nas nie interesuje.

Przedmiotem naszych badań będą sytuacje, gdy po orzeczeniu krakowskiego sądu wyższego sprawa trafia doń ponownie. Tę okoliczność źródła odnotowują w sposób nie budzący wątpliwości: *iuxta priorem nostram sentenciam* (I, 10); *in prioribus vestris scripti scripsistis* (I, 20); *antea per nos sententia est edita* (I, 63); *circa nostram priorem sentenciam causa permanere debet* (I, 93); *Sint*

⁵ *Decreta iuris supremi Magdeburgensis castri Cracoviensis. Die Rechtssprüche des Oberhofs des deutschen Rechts auf der Burg zu Krakau 1456–1481*, Herausgegeben und eingeleitet von L. Łysiak und K. Nehlsen-v. Stryk, Frankfurt am Main 1995; Bd. 2: 1481–1511, Frankfurt am Main 1997. Oba tomy, podobnie jak monografia, wydane przez Instytut Maxa Plancka.

⁶ Tom pierwszy – 1629 wyroków, tom drugi – 1107; razem 2736 wyroków.

⁷ *Es geht also um den schriftlichen Dialog zwischen zwei richtenden Instanzen. Nicht um eine Adresse an die Parteien der Klage oder der Appellation oder um ein Urteil im Namen des Volkes oder des Rechts. Dementsprechend fallen die Informationen aus, die der Leser erwarten darf...*, *Decreta* (t. I), Vorwort, s. VI.

⁸ I, 166. Wyroki z tomu I oznaczamy skrótem I, z tomu II, skrótem II; cyfry przy tomach wskazują nr zapiski. Dat wyroków nie podajemy. Hasło *declarare coram Rege causas et iniurias* (*Sachregister* I do t. II, s. 412) nie dotyczy *declaratio sententiae*. Pod tym hasłem (w indeksie) kryje się skarga przedłożona królowi.

⁹ Zob. Z. Rymaszewski, *Declaratio sententiae...*, s. 129, pkt c.

¹⁰ L. Łysiak, *Ius supremum...*, s. 20.

der czeit daz wir euch wormolz in dezir sachin eyn ortil gesanth habin (I, 505); ex quo decrevimus in priori nostra sententia (II, 708).

Mamy tu informację, że sąd wyższy ponownie zajmuje się tą samą sprawą. Z tego jednak wcale nie musi wynikać, że występuje tu *declaratio sententiae*. Pamiętać bowiem musimy o wyrokach przedstanowczych, np. w kwestii bliższości do dowodu. Gdy sąd wyższy np. tę właśnie kwestię rozstrzygnie i strony to rozstrzygnięcie zaakceptują, w sądzie niższej instancji proces będzie toczył się dalej. Jego kolejne stadia mogą być przedmiotem apelacji (lub remisji) i znów trafią do krakowskiego Oberhofu. Tu nastąpi ponowne rozpatrzenie, zapadnie wyrok kolejny, ale wciąż nie jest to *declaratio sententiae*: *Quod ambe partes suos testes coram vobis debent statuere et hii testes testificare tenentur de quo ipsis constat, prout vobis prius vestram per sententiam et nostram [...] confirmationem est decretum, cumque tunc [...] testes testimonium perhibebunt, tunc si inter partes causam soli decidere non poteritis, extunc ad nos causam pro informatione sententiali describentes vobis id, quod iuris fuerit, pro finali decisione rescribemus...* (I, 164).

Tego typu ponownych dekretów jest najwięcej¹¹. Bywa przy tym często tak, że orzekając w kwestiach wynikłych w dalszych stadiach procesu, po pierwszym wyroku sądu wyższego, ten ostatni dokonuje wykładni swego pierwszego wyroku, prawdopodobnie *motu proprio*¹².

Declaratio sententiae nie występuje w tych sytuacjach, gdy strona procesowa nie podejmuje zaleconych w pierwszym wyroku czynności. W wyroku drugim sąd wyższy stwierdza, że upadła ona w sprawie¹³.

Wyłączamy też wyroki ponowne, w których sąd wyższy utrzymuje w mocy wyrok poprzedni, ponieważ strony go przyjęły.

Quod ex quo Gregorio Koppa adiudicatum est prius per sententiam iuris supremi, quod prius bona capitalia alias „gyszczina” ei ad manus devenire deberent, antequam aliquid contrarii pati deberet, que sententia parte ex

¹¹ Świadczy to o powszechności apelacji. Przykładowo wymienimy 20 wyroków: I, 93 (w zw. z 13), 221, 320, 362, 393, 521, 530 (trzeci wyrok w tej samej sprawie), 554, 561, 574; II, 318 (w zw. z 316), 328 (w zw. z 309), 337 (w zw. z 318), 410 (w zw. z 407), 510, 519, 575 (w zw. z 567), 615, 616 (w zw. z 612), 782.

¹² Np. I, 94: *Quod ex quo nos per sententiam nostram vobis ante ediximus, quod nec mater nec sorores possunt esse tutores pueri, sed si pater pueri ullum habet consanguineum post gladium, extunc consules se de tutela pueri et bonis eius intromittere aut alteri hominum, de quo confident, condescendere debent.* Rajcy wyznaczyli opiekunów, wówczas matka pupila wystąpiła z roszczeniami z tytułu praw wiennych i nie chciała domu opuścić (*prout scribitis*). Sąd wyższy powołuje się teraz na swój poprzedni wyrok, w którym postanowił, że opiekun dziecka winien odpowiedzieć na żądania matki. Zob. też I, 401, II 585, 685, 748 (w zw. z 737), 906, 934 (w zw. z 930).

¹³ Np. I, 481 (powtórzenie w I, 488), 651, 678, 883, 893, 1032; II 838, 1030, 1035 (w zw. z 1031), 1097 (w zw. z 1092).

utraque super illud tempus est suscepta, extunc circa nostram sententiam modernam causa manere debet... (I, 331)¹⁴.

Zostawiamy na boku sprawy, w których strona nie akceptuje wyroku sądu wyższego, a ten w kolejnym orzeczeniu informuje, jakie kroki winna strona podjąć¹⁵, jakie są konsekwencje odrzucenia wyroku¹⁶, czy też milczenia¹⁷.

Pominiemy też szereg przypadków, w których sąd wyższy zajmuje się sprawą ponownie z winy sądu *a quo*, ponieważ przesłał on sądowi wyższemu niepełne informacje:

Quod ex quo nobis hodie materiam in ista causa se vertentem clarius et lacius describentes direxistis et hoc ante non feceratis [...] extunc aliter vobis in causa sententiam missemus... [gdym powód wykona to, czego w obecnym wyroku sąd wyższy żąda, wówczas *iuxta nostram priorem sententiam...*] (I, 74)¹⁸.

Lakoniczność zapisek często nie pozwala ustalić przyczyn, dla których sąd wyższy znów do sprawy wraca¹⁹. Niekiedy sąd wyższy wytyka instancji niższej, że bez wyraźnej potrzeby po raz czwarty go absorbuje. Utrzymuje w mocy swe pierwsze orzeczenie *quia sententia supra sententiam non debet exire [...] quia quod semel placuit amplius displicere non debet* (I, 688)²⁰.

3. Po tej selekcji pozostało nam około 40 zapisek, w których nasza instytucja występuje.

Declaratio quarundam sententiarum ad mandatum domini nostri Regis ad Florenciam alias Clepars data...

Amici carissimi, miramur de vobis, quod vos tam simplicem materiam, quam dominus noster Rex [...] suas per litteras per nos vobis clarius pronunciare et intelligibiter ferre [...] nobis demandavit intelligere non poteritis (I, 166).

Tu – wyjątkowo – spotykamy nawet termin techniczny *declaratio sententiae*. Gdzie indziej występowania naszej instytucji trzeba domyślać się na podstawie całego kontekstu wyroku, np.: *...tamen nos hoc non decrevimus, quod eadem pars suam intentionem testibus aprobare debuisset, sed resignationem prout in priori nostra sententia in eadem re lata lacius canit...* (I, 1318).

¹⁴ Podobnie I, 1062, 1121, 1141, 1296.

¹⁵ Zob. I, 1212, 1232 (w zw. z 1226), 1432.

¹⁶ Zob. I, 1427, 1503.

¹⁷ Zob. I, 1437.

¹⁸ Zob. też I, 97, 505 (*nw denne der geczewgnis briff andirs me inne held obir das...*), 631, 811, 825, 908 (zarzut pod adresem sądu *a quo*: *nullam tamen auctoritatem super hoc habentes nostras sententias cassare, nisi solum domini sex civitatum*), 106 (*sed ex quo in eadem causa alio modo et clarius nobis causam describitis, iuxta hoc etiam vobis pro presenti informationem aliam pronunciamus*); II, 535, 706 (w zw. z 698), 733, 745 (w zw. z 742) i dalsze.

¹⁹ Zob. np. I, 98, 1462 (w zw. z 1453).

²⁰ Do tego dodajmy, że do sądu wyższego trafiały sprawy błahe, np. o koguta (I, 1174).

W I, 243 sąd wyższy przypomina: orzekł poprzednio, że poręczyciel nie będzie zwolniony z poręki dopóki nie nastąpi wzdanie, za które ręczył. Sąd *a quo* pisze, że w wyroku nie było terminu wzdania.

Sąd wyższy wyjaśnia: sąd wyższy nie może narzucać sądowi *a quo* wyznaczania terminu wzdania. Strony winny same to ustalić, albo poręczyciel winien zmusić zobowiązanego do uwolnienia z poręki przez dokonanie wzdania w określonym czasie.

Ex quo pro illo tempore sentenciatum per nos, quod pars respondens actori respondere debet iuxta sententiam nostram, quam confirmamus, et actor una cum parte respondente asserit dubitando, pro parte cuius orthilegium venit, et in hoc pars rea suas pecunias ad ius supremum posuit, extunc orthilegium nostrum pro parte actoris est et contra partem respondentem... (II, 1013)²¹.

Nader często wyjaśnienie pierwszego wyroku łączy się z postanowieniem uzupełniającym. Na przykład w I, 353: W pierwszym wyroku sąd wyższy nie określił liczby arbitrów, obecnie w odpowiedzi na pytanie sądu *a quo* orzeka: *...quod ex quo in priori nostra sententia summa arbitrorum non est expressa et pars adversa quinque arbitros coram vobis statuit, sextum autem ratione infirmitatis statuere non valuit, extunc idem sextus arbiter ipsi adverse parti suam causam perdere non potest*²².

Źródła nie informują wprost, kto występował z wnioskiem o *declaratio sententiae*. Treści pytań zazwyczaj nie znamy. Odpowiedzi sądu wyższego są kierowane do sądu *a quo*. Z używanego zwrotu formularzowego *scribitis nobis* można by wnioskować, że inicjatywa wpływała od sądu²³. Niekiedy wszelako, mimo tego zwrotu, co innego wynika z kontekstu, że mianowicie z inicjatywą występowała strona procesowa (lub strony), zwłaszcza ta, dla której wyrok był niekorzystny²⁴.

4. Analiza wyroków krakowskiego sądu wyższego, dokonana w związku z *declaratio sententiae*, przyniosła następujące wyniki:

²¹ Zob. też I, 291, 400, 582, 707, 709, 762, 782, 878, 896, 923 (w zw. z 928) 974, 988 (w zw. z 971), 1027 (w zw. z 986, 1018), 1031, 1124, 1145, 1150 (w zw. z 1143 i 1144), 1184, 1261, 1446 (w zw. z 1435), 1479, 1540 (w zw. z 1535); II, 31 (w zw. z 16 i 23), 368 (w zw. z 341), 530 (w zw. z 527), 561 (w zw. z 556), 572 (w zw. z 569), 613 (w zw. z 601 – strona nie rozumie wyroku), 778 (w zw. z 769), 963 (w zw. z 960), 1013 (w zw. z 1010).

²² Podobnie w I, 427, 470, 570, 592, 1548 (w zw. z 1544), 1560 (w zw. z 1549), 1600 (w zw. z 1592), 1612 (w zw. z 1601); II, 9, 18 (w zw. z 8), 47 (w zw. z 35), 49 (w zw. z 43 i 53), 317 (w zw. z 160), 364 (w zw. z 361), 389 (w zw. z 384), 422 (w zw. z 418, 430, 434, 435, 436, 439, 453), 486 (w zw. z 466), 731 (w zw. z 693). W II, 1048 sąd wyższy przyznaje się do błędu.

²³ Zob. *Decreta...* t. I, *Vorwort*, s. V–VI, oraz Z. Rymaszewski, *Declaratio sententiae...*, s. 119.

²⁴ Np. I, 400, 582, 707 i in. Zupełnie wyjątkowo jako inicjator wniosku o *declaratio sententiae* została *expressis verbis* wymieniona strona procesowa w II, 778.

- *declaratio sententiae* występuje w badanym materiale źródłowym;
- jest zazwyczaj instytucją bez nazwy, podobnie jak w innych źródłach²⁵;
- informacje o niej są tak skąpe, że poza stwierdzeniem występowania niewiele da się powiedzieć o jej charakterze. Wydaje się, że jest identyczna z *declaratio sententiae* powszechnego procesu niemieckiego. Element skargi, dzięki któremu *declaratio sententiae* przekształca się w *Läuterung*, tu nie występuje²⁶;
- inicjatywa wpływała od sądu i stron procesowych²⁷;
- ewentualnej procedury właściwej tej instytucji na podstawie wyroków krakowskiego sądu wyższego nie da się odtworzyć²⁸;
- nasza instytucja występuje w trakcie całego okresu objętego wydawnictwem,
- wreszcie funkcjonuje ona obok apelacji, której nie zastępuje²⁹.

²⁵ Zob. Z. Rymaszewski, *Declaratio sententiae...*, s. 129.

²⁶ Podobnie jest w innych źródłach polskich, zob. *loc. cit.*, pkt d. Nie natknęliśmy się w wyrokach na *gravamen* ani na *male obtentum*. Terminów tych nie notują również indeksy rzeczowe.

²⁷ Tak też w innych źródłach polskich, zob. *loc. cit.*, pkt e.

²⁸ W każdym razie był to środek nie dewolutywny, skoro wyjaśnień udzielał sąd, który wydał orzeczenie, zob. *loc. cit.*, pkt f i g.

²⁹ *Vide* indeksy rzeczowe s. v. *appellare*, *schelten*.